

neque Ecclesiis propagari, quo ceterae ad illustiores Ecclesiis date. Tempus erat opus, et diligentia, ut privata, penè dixerit, scriptura in publicam lucem prodiret, ut ab Apostolo consignata sine illâ heresione crederetur, ut omnibus patret Ecclesiis. Neque enim tanta primum fuit properatio et sollicitudo conquirendi qua privatos homines quâna que publicam fidelium societatem spectare putabantur. Denique si locus quidam illius epistole vel deficiunt ad intelligentiam, ut in Epistola ad Hebreos, in Apocalypsi Joannis, vel habens aliquid offensionis, et alii Scripturarum locis discordans videbatur, ut in Iudea occurrit Epistola, cohiberi assensum prius opportunitate erat, quem, re explorata, expediti nodis, monumenti antiquitate manifestata, constitutus deinde esse praestandum. Quemadmodum enim profanorum auctorum operibus accidisse scimus, que dubia primum coevo etiam scriptori visa, deus-eps vero aut ex stili unitate, aut novis quorundam testimoniorum, aut veteribus manuscriptis aut illustratis obscurioribus agita suis auctoribus certò tributa sunt; ita quedam Apostolorum scripta, non omnibus à principio Ecclesiis probata, consequente aetate recepta sunt, eoque consensu canonice auctoritatem obtinuerunt, quam nunquam habuissent, nisi diffusa luce quidquid tenebris erat, fuisse depulsum.

In hunc ferè modum propositam sibi questionem dissolvit Anglus quidam scriptor in sua Dissertatione de Sufficientia revelationis tomo 2 inclusâ operis *Propugnatio pro Religione cum natura tum revelationis* inscripti, quod ante paucos annos ex Anglico in Gallicum sermonem translatus profuit. Opponit ipse non paucos libros in novi Testamenti canone nunc describit, quos Christiana omnes Ecclesiis ab origine non suscepserunt, scilicet epistolam ad Hebreos, epistolam Jacobi, Iude, alteram Petri, etc. Respondet autem se id non diffiteri; sed inanem scrupulam esse, non rem intricatam. Nam ul' indubitatum est ex firmis probationibus, quas antiquitas suppeditat, eos libros remissimis temporibus ab Ecclesiis, aut viris ad quos missi erant, atque in universum à totâ Grecâ Ecclesiâ fuisse susceptos; sic mirandum non est scripta quendam aut ad Christianos per orbem diffusos aut ad privatos homines datâ vel non ita citâ, vel diffidiliis, vel minore consensione Christianorum omnium approbationem habuisse, quâno libros ejusdem dignitatis, quos Apostoli ad stabiles Ecclesiis scriperint, ob id in publicum protinus vulgatos. Certo pariter esse ait, Ecclesiis ipsas, quas primum de scripti auctoritate dubitaverunt, tandem in suscipiente consenserint, quod plenâ non fecerunt, nisi ducte momentis causisque gravioribus atque authenticis, quas commodum utique ipsi fuit penitus vestigare, inspicere atque accuratius expendere. Porro si quis putaret primos Christianos sine illâ discussione approbasse ut divinitatis inspiratos libros quolibet de historiis, de miraculis scriptos, modò sumi inde precepta morum possunt, ne esset ille primis fideliibus maximè injurious. Etervo quo præterea ut opus esset argumento, ut confutaretur,

quâno isto ipso quod opponitur? Si primi Christi fideles plus aquo creduli fuissent, undenam factum esset, ut quendam Ecclesiis aliquo ex nostris sacris Libris nolent in Canonem recipere? aut quare eò usque distinssent suspicionem, quâo corum originem ac dignitatem confirmare omnino possent? Hac vir à nostrâ et Catholicae societate sequuntur.

Venerum ergo testimonium et antiquiorum Ecclesiastarum fides in causa fuit, ut Epistola ad Hebreos, epistola Joannis, epistola Petri et Iude suscipientur, eademque plenâ causa est propter quam recipientios ceteros libros diximus, et si interdum patenter causa fuerit, interdum ignoratur. Ut enim si cum quibusdam principiis que axiomata Graeci vocant, necessariam conclusionem quatuorundam connexionem citius cernas, quâno aliarum, que magis tum distare videbantur, postquam, adhuc tempore et diligenter, hanc idem nexus reprehenditur: sic non minus tenet est Joannis, Petri et Iude apostolicas esse et divinas, cum judicaverit Ecclesia maturo iudicio ab Apostolis compositas, quam Epistolam ad Romanos, licet haec illuc iudicium Ecclesiis oblinuerit, illa scilicet ad Ecclesiaram notitiam devenierit. Hac ratione Hieronymus in Prologo galeoto cùm dixisset Iude Epistolam, quid in eâ de libro Enoch qui apocryphus est, assumatur testimonium, à piersique rejici, adiecit; tamen auctoritatem restitute jam et usq[ue] merit, et inter sanctas Scripturas computat. Atque hoc de nova Legi scripturis in genere dicta sint satis.

ARTICULUS PRIMUS.

De quatuor Evangeliorum in genere; et sigillatim de Evangelio S. Matthæi.

Antequam de Evangelio secundum Matthæum dissero, nomen Evangelii, Evangeliorum numerum, ordinem explicandus censeo. Εὐαγγέλιον Græcè, bonum faustumque nuntium latè redditur, quod certè nobis illatum est non Fœderis annuntiatione. Verum Apostoli Christiæ discipliæ pressum, hoc nomine facta Iesu Christi, et dicta memorata dignissima significarunt; imò verò historiam et susceptam à se doctrina Christi predicationem notare voluerunt. Primo sensu Iesu Christi vitam et precepta dicimus *Evangelium pacis*, *Evangelium regni Dei*; altero *Evangelium Iesu Christi filii Dei*, ut Marcus ait, vel *Evangelium Apostolorum*, facta nimis et dicta, historiamque divinæ Christi Domini vita et preceptorum sive credenti sive agendi; unde et Evangelistarum nomen, iis primo tributum est qui Christum annuntiarent vera felicitatis bonorumque omnium auctorem, quive Christi documenta communicarent cum populo. Sic Philippus Diaconus, Actor. cap. 8, Evangeliste cognomen habuit, et Paulus ad Timotheum 2, cap. 4, v. 5, ait: *Opus fac Evangeliste*; deinceps vero corruptum est eos Evangelistas dici, qui historiam auctorum Christi verbis, et factis constantem complexi essent, vel conciones habitas de factis et dictis Magistris, celestisque ipsius disciplina scripto consignassent. Quamò rem cum

quatuor probatae auctoritatis historici id agere suscepint, Evangelia quatuor ad nos transmissa tenemus, et quatuor pariter Evangelistas numeramus. Etsi enim ab initio multi scripsierint quae ab Apostolis audierant, vel que rumor à Hierosolymis, à Judeâ, à Galilæâ de Christo detulerat; tamen Patres atque Ecclesia, quorum semper fuit prudens, sincerum incorruptumque iudicium, non suscepserunt nisi que Mattheus, Marcus, Lucas et Joannes ediderint: cetera verò, vel quod scripta ab illis que carerent auctoritate, vel quod vitium haberent, aut nunquam probaverunt, aut funditè repudiârunt. Ireneus, lib. 3 advers. heres., cap. 41 de quatuor Evangeliorum loquens, inquit: *Negat autem plura numero, quâno haec sunt; neque puriora, neque puriora pauciora;* ea verò esse quatuor firmissimas columnas, quibus inniteretur Ecclesia, et tantâ valere auctoritate ut vel ea ad tuendos errores suis heretici abuterentur. Clemens Alexandrinus, lib. 5, Strom., Cassianum hereticum refellens, qui sententias quasdam ab Evangelio secundum *Ægyptios* sumptus obiecerauit, ait, se tutò posse fidem detrahere oppositis sibi sententias, quia in quatuor Evangeliorum traditione confirmatis desunt. Origenes, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus et ceteri Patres quatuor ista Evangelia, inter multa que circumferbantur, Ecclesiæ veterem agnoscere dicunt, quod istis tantum scribenda Spiritus sanctus open suam attulerit. Hinc Patres ferè omnes, qui sep̄ solent conjecturæ investigare, cur quidam ita sit, ut esse firmâ fide creditur, ad quaternarium numerum causas quasdam abditas accommodant. Ireneus ut quatuor partibus mundus continetur, a quorum singulis flant venti quatuor principes; ita decessit, ait, quatuor extare Evangelia columnarum instar et flantu[m] vite, que Ecclesiæ sustinentur, et perpetuò animarum vitam forcent. Augustinus, ut in quatuor mundi partes Ecclesia diffunditur, sic congruere quatuor esse Evangelia. Hieronymus quatuor fluminibus è Paradiso manantibus ad irrigandam terram; quatuor angulis, ut et anulis, quibus compacta erat arca fœderis, et suspensa, quatuor Ecclesiæ Evangelia comparauit. Alii quatuor elementis, quibus res omnes corporeæ constant et coalescent: que etsi allegoricæ inventa et dicta, atque ad similitudinem traducta parum soliditatis habeant ad causam numeri inveniendam, valent tamen, ut Evangelistarum, atque Evangeliorum numerus certò definitur; quemadmodum et symboli quatuor animantium trahentum currum Ezechielii visum, et Joanni rursus in Apocalypsi, cap. 9, apparetum, hominis scilicet, leonis, bovis et aquile, omnibus sanctis Patribus id est Evangeliste visi sunt, quod jam certò tenerent eo numero Evangelistas comprehendunt; licet deinde inter se non convenient, quisnam Evangelistarum leonis potius quâna aquile speciem referat.

Libros verò Evangeliorum, quod ordine videmus in codicibus collocatos, eodem et scriptos esse creditur: quia enim ratione altero Evangelistarum prior altero scriptis, et majores nostri disponserunt Evangelia. Mattheum quidem ceteris in scribendo prestituisse tam

certum est, ut vix illa traditio esse possit certior Græcorum et Latinorum Patrum communibus sententiis probata, contra quam inconsultò Beza, et deinde Basilius et Clericus opponunt testimonium Luce initio Evangelii dicentes, idè se assecutum omnia diligenter voluisse de Christi rebus scribere, quoniam multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis complete sunt, rerum; quo ex loco, inquit Beza, omnes ante se scriptores reprehendunt Lucas tanquam ignorantem veritatem, et portrantes in errorem, quorum imprudentia audacia compulerat se novum opus aggredi. At profectò quis non videat ejus reprehensionem expertum non fore Mattheum, ipsiusunque unâ cum ceteris ignorantia vel negligencia accusari, si quidem Mattheus Evangelium in manus fideliū jam tradidisset? Ergo non modo Mattheus, sed in ulla quidem Christi discipulus ante Lucam consilium scribendi cooperat. Inconsultò, inquam, et temerâ Luca testimonio abutitur: non enim omnibus detraxit Lucas, si illum quidem castigare scriptorem voluit; sed is qui imprudenter cooperant rerum historiam describeret, quas non satis habebant exploratas, unde et infectam reliquerunt, vel falsis quibusdam Apostolis Paulo magistro suo contrariis, qui falsis Evangeliorum per eos locis disseminatis, ubi Paulus docuerat, discipline fructum perdere per invidiam tentabant. Quocirca Baronius ad annum Christi 58, ait: *Pseudo-Apostolos, et pseudo-scriptores his suggestis verbis à Lucâ firma est Patrum sententia.* Matthei verò et Marci Evangelio posteriorus esse illud Luke, ne rem quidem disputabile Patres putarunt, sed certissimam, adèo ut Maldonatus Beza confutans non alio quâna firmæ traditionis argumento hereticum erroris conviceret. Ceterum illi non assentior qui, ut scriptores omnes Evangeliorum Luca cognitos à Lucâ reprehendi pertinaciè defendant, in animum sibi inducent vel Matthei Evangelium lingua Syriacâ scriptum nondum Græcum redditum fuisse, vel in eis locis, ubi Fidelium rogatu suum Lucas edidit, nondum delatum. Sed hæc re iterum suo loco.

Mattheus igitur, ne à proposito egrediamur, qui primus omnium Evangelium litteris tradidit, primum locum obtinet; deinde Marcus, Lucas et Joannes succeedunt, quorum alterum altero prius eidem opere inchouisse traditio docuit. Hunc enim dispomendorum Evangeliorum morem secutus Orientis Ecclesiæ ad designacionis ordinis, quo quisque Evangelistarum scripterint, auctor est Origenes apud Eusebium, Ilistor. lib. 6, cap. 23, quem et Eusebius ex traditione acceptum probat, et Hieronymus postea tenuit. Non fuit ista quidem una et constans ratio digerendi acta Evangelistarum, ut secundo loco Marcus, tertio Lucas, quartio Joannes describeretur. Nam codex Cantabrigensis, codex alter olim Hilario, item et Vercellensis Divo Eusebii magno scriptori tributus (hunc autem codicem, cùm juniores theologie dabanus operam non modò vidimus, sed et versavimus, et propè vindicavimus ab interitu; summâ nimis diligenter exscriptissimus detritum et consumptum ferme velutate

membranaceum librum multis jam in locis omnino corrosum, et characteres magnâ ex parte abrasos, detextos, vix apparentes extrahimus; sed et oculorum nobis erat sensus acerrimus, et linearum vestigia, tanquam fossula atque alvei, quæ sive scriptoris stylus reliquerat, sive tenacius atramentum excedendo fecerat, litteram formam attinens insipientibus indicabant. Dediimus autem exemplar iis per quos Roman ad clarissimum virum Josephum Blanchum Veronensem, cuius rogatu opus suscepimus; deinde Mediolanum ad Iucum veterum monimentorum scientem allatum est) post Matthaeum habet Joannem, deinde Lucam, sive Lucanum, postremo loco Marcum. Verum in istis codicibus ratio dignitatis apostolicæ effecta est, ut Matthæo Joannes accederet, suntes primum Apostolis, deinde apostolicis viris esset locus; ex Apostolicis vero ille preponeretur, qui fuisse orationem laboraret, atque alterum scripti magnitudine superaverat. Neque enim hactenus auditus est, qui diceret Joannem Marco, et Iucam scribendi ordine præstisset. Induxit autem fortasse quedam recedere à communis usi disponendi Evangelia auctoritas Constitutionis Apostolicarum, lib. 2, cap. 57, de legendis sacris Libris in Ecclesiæ conventu: Diaconus, vel presbyter legat Evangelium, quo ego Matthæus et Joannes vobis tradidimus, et que auditores Pauli Lucas et Marcus accepta reliquerunt vobis.

Quinquam autem Matthæum scribendo anteivis ceteros vero Evangelistas suo quenque ordine, ut proprius alter alteri successit, collocatos esse comparatum habeamus; certum tamen tempus quo scriptum vel sua vel aliorum Apostolorum doctrinae monumentum reliquerunt, omnino ignoratur. Vulgatiorem eam quorundam Patrum sententiam video, cum nota antiquis Graecis manuscriptis adjectæ confirmant, Matthæum anno octavo, Marcum decimo, Lucam decimo quinto, Joanneum trigesimo à Christi Domini ascensione Evangelio descriptisse. Sed tantum tribue non possumus manuscriptorum fidem, nisi et credere vellemus notis fuisse primigenius Evangeliorum exemplaribus appositus, quod tame veritatis similitudinem caret. Deinde illa auromus designatio non convenit cum reliquis, quæ de Marco, de Luca, de Joanne Patres tradiuerint. Verum omittamus iam de ceteris Evangelistis dicere, de quibus suo loco atque ad unum Matthæum orationem convertamus.

Auctor operis imperfecti in Matthæum tradit Hebreos Hierosolymitanus ad Christi fidem traducitis, antequam Pellam secederent, cupientibus sibi scripti dari apostolicis institutionis epitem, Matthæum evangelicas literas consignasse; sed cum inter omnes non constet quo tempore Pellam se receptorum primi fidèles Hierosolymitanii, Nazarei appellati, atque an una proficatione omnes urbe excesserint, nihil ex ea vulgo Chrysostomi opinionem possumus affirmare. Irenæus, lib. 3, cap. 1, Matthæum autem Evangelistas ceteros Evangelii scripturam edidisse consentit; adjungit Irenæus, ceteris Petrus et Paulus Romæ evangelizare, et fundare Ecclesiam; quod si verum esset, anno fer-

sexagesimo secundo aera Christianæ, aut sexagesimo tertio Matthæi Evangelium scriptum dici oportet, quia in re à ceteris Patribus discideremus. Nicephorus, et auctor chronologiae Alexandrinae anno decimo quinto à Christi Domini passione Matthæum putant historiam actorum Christi tradidisse fidelibus; verum et id maxime egerat prolatione ut approbatetur; ex quibus cognoscimus defini non posse statu tempus quo Evangeliste historias suas vulgaverint, atque unice illud constare, quod et Grotius in caput primum Luce adnotavit, primas deferendas esse Matthæum nam contraeum asserenti refragatur vetustissimum librum ordo epid nonne nationes; refragatur traditio Irenæo et Tertulliano testibus sufficiat.

Nunc ad rom nostram propius veniamus. Matthæus Christi Domini Apostolis pro Iudeis, qui in Christum cedererint, ne, ipso absente, obliviscerentur eorum quæ docuerat, fiduci christiane præcepta, et Christi Domini actiones complexus est libro, quæ Evangelium appellatur. Se unum ex Apostolis fuisse à Christo acciunctum prope Capharnaum, dum ad telonium sedetur publicanus officio, cap. 9. Evangeli sui, vers. 9, narrat: Et ciascuna transiret inde Jesus, vidi hominem sedentem in telonio Matthæum nomine. Et ait illi: Sequere me. Marcus et Lucas votacionem ipsum hominis conductoris publicorum, sedentis ad mensam de-erubunt; sed alter Levi, alter Levi Alphæi nomine hominem appellant: quia vero et locus, et tempus, et adjunction extera narrationis sum inter se consonantia, inde concludunt Patres duplex nomen fuisse ei vegetalium redemptori, alterum Levi, quo vocatur, antequam Christo Domino se adjunxit, alterum Matthæi inditum, postquam se in Christi disciplina tradidit. Non enim Grotio assentiri possumus, qui à Levi Matthæum distinguunt, et duos à Christo vocatos arbitratur; nam tres Evangelistæ aiunt Christum, parasytie curatione perfecta, exiisse Capharnaum ad oram maritimam: in urbis egresso, ubi esse publicanorum mense solebant, incidisse in publicanum sedentem ad mensam, jussisse ut se consecraret; eum hominem viciam, dimisso statim officio, venisse ad Jesum, rogasse ut apud eum divertiretur, atque in domo sua prandium parasse, ad quod multi publicanorum convererant, eaque de causa Pharisæos murmurando occasionem nactos eam Magistri cum publicanis et peccatoribus societatem ac familiaritatem discipulis exprobasse. Si ergo in reliquis omnibus summa trium Evangelistarum consensio est, atque in uno hominis sedenti nomine appellando differre videtur, salutis multo est duplice nomine nuncupatum: hominem dicere, quād duos ad arbitrium homines animo fingere. Nec prodest Grotio Heraclonem antiquum scriptorem, cuius testimonio Clemens Alexandrinus usus est, id quod ipsi probat, sentire; aut Origem in Iuris contra Celsum negare numerari in Apostolis Levi; aut à Marco et Luca nullis telonarium illum Matthæum, ut à Matthæo nunquam Levi nominari. Nam eorum Patrum auctoritas magis habebat nomenum, si aut rem diligenter perpendissent, aut proba-

bilioribus causis permoti suam sententiam defendissent: cum verò sola nominis diversitas eos fefellerit, auctoritas non moveat. Origenes sane utrumque affirmavit, quippe in prefatione in Epistolam ad Romanos notat hominem à Marco et Luci appellatum Levi non alium esse à Matthæo; ex quo perspicuum est nullà certa ratione fretem alter alibi sensisse. Marcus vero et Lucas Christi Apostolus veteri nomine appellare voluerant, ejusque famæ consulere (erat enim publicanorum officium odiosissimum), rectentes Matthæum publicorum fuisse conductorem; Matthæus contra manifeste et se ipsum et officium suum manifestare, ut in suâ animi demissione major esset divina misericordie prædictio, quæ peccatores ad se traxerat.

Matthæus iste, sive Levi Alphæi inter Apostolos cooptatus testis actionum Christi atque ascensionis in celos, Spiritu sancto accepto, in Iudea prius apostolico funetus est ministerio, quām in alias provincias sibi sorti data migraret. Ibi annuntiato per aliquos annos Dei verbo, rogatu Iudeorum, qui Hierosolymam et finitimos locos incolabant, Evangelium composuit, eaque lingua seripit quam incolte loquebantur, Hebreac̄ nimirū, sive Syriac̄; idque est potissimum, in quo versari debet oratio nostra, et latius excurrit. Nam gravior questio de Matthæo Evangelio excitata ea est: quo idiomatico Matthæus scribendo sit usus. Verum si antiquorum Patrum sententias et auctoritate finiator, ut finienda sunt est, nullus dubito, quin Hebreaco seu Syro-Chaldaico sermone scripterit. Papas enim, Irenæus, Origenes, Eusebius, Cyrillus Hierosolymitanus, Hieronymus, Epiphanius, Chrysostomus, Augustinus, Auctor Synopses Athanasio tribute Matthæum Hebreica lingua locutum omnes docuerunt, ex quibus paucorum sententias religimus, quas proferamus. Papas, qui eum Apostolorum discipulus vixit, apud Eusebium, lib. 3 Histor., cap. 39. ait: Matthæus quidem hebreico sermone divina scripta oracula; interpretatus est autem unusquisque illa prout potuit. Irenæus, lib. 3, adversares, cap. 1: Ita Matthæus in Hebreis ipsorum lingua scripturam edidit Evangelium. Origenes apud Eusebium, lib. 6, cap. 23: Primum scilicet Evangelium scriptum esse à Matthæo, primo quidem publicano postea vero Apostolo Iesu Christi, qui illud hebreico sermone conscripsit Iudeis ad fidem conversi publicavit. Eusebius, lib. 5, cap. 23: Nam Matthæus, cum Hebreis prior fidei publicasset, inde ad alios quoque gentes projecturus Evangelium suum patrō sermone conscribens, id quod præsentis sibi adhuc supersesse videbatur, scripto illis quos relinquens supplens. Cyrillus Hierosolymitanus, catech. 14: Matthæus scribens Evangelium, lingua hebreac̄ illud scriptis. Hieronymus præfatione in quatuor Evangelia: excepto Apostolo Matthæo, qui primus in Iudea Evangelium Christi Hebreac̄ littori edidit. Et in libro de Viris illustribus: Matthæus, qui et Levi ex publicano Apostolus primus in Iudea propero eos qui ex circumcisione crediderant Evangelium Christi, Hebreac̄ litteris verbisque composuit, quod quis

postea in Gracum transtulerit, non satis certum est. Quæ Epiphanius, heresi 29, de Nazareis, Chrysostomus, homil. 4 in Matth., Augustinus, de consensu Evang., lib. 1 cap. 2; auctor commentarii in Matthæum apud Chrysostomum in Prologo, et Homilia 1 initio, ut alios præterea, perspicue adeò confirmant, ut maxime temeritatis sit tot gravissimus auctoribus non assentiri. Sima tamen plerumque ex Protestantianum grege, qui metuentes ne divinitati Evangelii Greca detrahatur, si Gracum apographum esse fateantur et traductum, malum, re non satis explorata, sine duce novitatem probare, quād ad Patres rationem quoque proferentes accedere.

Sed prīusquam eorum cavillationibus respondeo, qui ab Erasmo hunc errorē hauserint, illud rūne explicandum est, an Hebreac̄ sermo, quo usum Matthæum Patres testantur, illud idem sit à sacris veteris Testamenti scriptoribus, à prophetis usurpatus; an vero Chaldaicō sive Syriacō, qualem Hebrei in Palestina loquebantur, ex Hebreac̄ et Chaldaicō profectus, et ex utroque compositus; nempe et teria ista sermonis species potest Hebreac̄ idioma vocari, quod in ore Hebreorum versetur, ut eliamum Hebreac̄ dicimus, quod inter fauces à nostris Hebreis pronuntiatur, etiamsi Rabbinicum, Thalmudicum, ex variis vocibus Arameum, Chaldeorum, Syrorum multiplex et coquementatum sit. Porrò nobis videtur tam manifestum velle Patres Syro-Chaldaicō sermonis, non autem purioris Hebreac̄ meminisse, ut nihil esse possit illustris. Inquit enim primus Matthæum Hebreorum causâ Iudeam incolentium, eorumque precebus impulsus historiam dominicæ vite, mortis et doctrine composuisse; quis verò nesciat Hebreos tum Syriac lingua locutos? Rursus Irenæus atque Eusebius autem populari Hebreorum idiomatico, et propria Iudeorum in Judæa commorantum lingua, propria dialecto, patrī lingua, Apostolum historiam elabo-rasse. Intercederat autem jadītus usus Hebreic̄ loquendi, cui alter Syriacē locutionis successerat. Causa pariter, propter quam scriptum est à Matthæo, postulabat communī Iudeis lingua conscribi, ut scilicet absente Apostolo annuntiata sibi vita precepta neologis legerent, neque memoriam elaborerent verba quæ iis per aures demissa erant, Matthæus Evangelium scriptum reliqui: quo ergo sermone Iudeis familiari habita est ab Apostolo concio, eodem est et tradita litteris. Denique Hieronymus, Comment. lib. 2, in caput 12 Matthæi, aut quosdam putare Evangelium Nazareorum esse autographum Matthæi Evangelium: In Evangelio quo utuntur Nazarei et Ebioniti, quod super in Gracum sermones transstulimus, quod vocatur à prieisque Matthæi authenticum; hanc autem opinionem non refutat, quam Epiphanius heresi 29, de Nazareis loquens probavit: Habent autem Matthæi Evangelium absolutissimum Hebreac̄. Alterò, lib. 3 adversus Pelagium, S. doctor Nazareorum Evangelium Syro-Chaldaicō lingua agnoscit exaratum: In Evangelio juxta Hebreos, quod chaldaicō quidem, syroque sermone, sed Hebreic̄ litteris scriptum est, quo utuntur neque

hodiè Nazarei; ergo primigenium Matthaei volumen necesse est fateri descriptum non antiqua Hebraica lingua, sed recentiore, quæ ex Chaldaicis Syrisque vocibus in cœlum orationem conjunctis manaverat. Quod cum constet inter doctos, dummodo id maneat, apparet qui velit, Hebraicum, Syracum, Chaldaicum arbitratu suo, per nos licet.

Nam quid Isaicus Vossius male cause patronus, ut errorem errore novo defendenter contra omnium antiquorum fidem pertinaciis pugnavit, Hebreos omnes superioribus etiam Christo Jesu temporibus in totâ Palestina, non aliter, quam Graecâ lingua instructos, absurdius est, et tanto viro turpis. Quid enim in Scripturis cum novi, tum veteris Testamenti tam claram quam propriam Judeos linguan retinuisse, eaque diversa ab usi gentium, inter quas versabantur, cum suis colluctos? Capite 7, lib. 2, Machabeorum mater et septem filii fratres Antiochus Epiphanes facient ut à lege recederent, Graecâ respondent quidem; at sermonem ad se invicem habebant patrum, Chaldaicium videlicet, seu Syracum; et vers. 21, de matre iste sacer scriptor: Singulos illorum hortabatur vox patri fortier; et vers. 27: Ista inclinata ad illum, irrides crudeliter tyramnum, aut patri voce: Filii mi.... Quid est autem hoc vox patri, nisi sermo Iudaorum proprius, qui Hierosolymis vigebat? Non intercidisse vero ibidem Josephi actate cum loquendis usum, ipsemet prefatione in Antiquitates Iudaicas assermat, inquiens, se propterea diutius gentis sua historiam scriptis distiluisse, quia in cogitationem venerat, quod in Graecâ extranea lingua difficulter sensus suo eloqueretur; et prefatione libri de bello Iudeico, se Hebraicâ genti Hierosolymis natum dicat ex sacerdotali genere, patrum lingua Chaldaicam linguan nominat. Nunc vero sive qui volet eam linguan Chaldaicam cum Josepho dicere, per me appelle, licet; sive Syriacum appellare malit, non impediam, dummodo non erramus nominis ambiguitate, atque hoc constet quidam dialecto Chaldaicam, qualiter uteretur Syri, Hebraicis quibusdam vocabulis intexta Judeos tum effari consuevere: quod Evangeliste omnes exemplis quibusdam relicts notarunt.

Lucas enim, Actor. cap. 1, v. 19, agrum à Judais emptum pretio, quod Judas procerat, inquit appellatum lingua eorum, Haceldama; sive ut habeat Gracus textus, propria dialecto ipsorum; vox autem illa Syriaca est. Voces quoque Betzaida, Golgotha, Gabbata, Talita, quas S. Joannes dicti Hebraicæ Iudeæ usitatas, sunt Syriaca. Ex titulo pariter cruci praefixa Graecæ, Hebraicæ et Latinæ perspicitur, tria haec idioma in urbe Hierosolyma vulgo in usu fuisse, Hebraicum indigenis, advenis Graecum et Latinum. Item Christus Dominus in cruce expirans Syriacè ad Patrem suum ea verba habuit Eli, Eli, sive ut Marcus referit, Eloi, Eloi, lamma sabachthani? neque aliud sermonem ante locutus videtur. Simili modo Paulus Apostolus, Actor. cap. 21, v. 40: Annui manus ad plebem, ei magno silentio facto, allocutus est lingua Hebreæ: Et vers. 2, sequentis capituli: Cum adisset autem quia hebræa lingua loqueretur

ad illos, magis presisterunt silentium. Atque ut omnia concludamus, Tribunus Paulum interrogat Actor. cap. 21, v. 57, an Graecum sermonem calleat: Graecè nōsi? At insula fuisset interrogatio, si Hebrewi Hierosolymiani omnes non aliud, quam Graecum idioma loquerentur. Quæ cum ita sint, satis constare arbitror, cum lingua Hebraicæ familiaris Matthæus precepit quæ voce dederat, scripto relinquere voluerit, Syriacâ Evangelium suum traxasse.

In his omnibus majorum auctoritate primùm, ut videtur, tum magno rationum pondere confirmatis, Erasmus audacter fuit adversarius, imperitus ipse quidem orientalium linguarum, sed OEcclæpoladio illis in rebus parum se doctori habens fidem, ut proptermerito Jacobus Stunica in adnotationibus suis graviores ei errores obicit. Cajetanus pariter et Hebraicæ, et Graeci ignarus eloqui Erasmus se adjunxit, ejus erroris corriger propter linguarum ignorationem iuplexus, sed hi à Catholicis ferè omnibus deserti hereticos quosdam approbatores et sectatores habuerunt, verius, ut diximus, ne verum Matthæi Evangelium apud nos non existaret, quoniam Syriacum producere non possumus. Istorum argumenta omnia collegit atque amplificat Matthias Flacius Illyricus, Lutheri et Melanchtonis discipulus, Prefatione in Evangelium S. Matthæi, querum nunc vim et naturam consideramus. At iste hereticus multa Hebraicæ vocabulis, Golgotha, Haceldama, Betzaida, Eloi, Eloi, lamma sabachthani in Matthæi Evangelio in aliam linguam notationem traducit, omnemque horum obscuriorum verborum significacionem aliis verbis clarioribus ostendit; atque ea exponere non potuit auctor, qui Syriacæ scriptis, nisi velutum Syriacum Syriaco æquæ, obseruo posse illustrari, quod est absurdius; vel Apostoli Hebraicæ scribentem interpretationem Græcam ad quodam verba adjunxisse, quod credibile non est; auctor ergo Graecæ scribens Syriaca verba quodam solum retinuit, quorum interpretationem attulit et lingua, quæ totum opus composuit; quod ni ita sit, et interpreti potius majorem rei explanationem tribueret, malius, cur non omnia Syriaca verba illæ nominaverit, singulis Græcam significacionem non adjunxit? Item videtur Latinas nonnullas voces in Matthæi Evangelio assumi, quas Græcus auctor non omnino ignarus latinitatem usurpare potuit, non Hebreus à Latine sermonem distinxerit, ut est latus illæ verborum: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, qui non nisi à Graeco scriptore inventus est, cum in Syriaco atque Hebraico idiomatico nulla nominum similitudo lapidem inter et Petrum sit.

Hac prima Illyrici ratio vana est. Ergone Moses Græcum scriptis, quia sapè in libris legis Hebraicorum vocabulorum interpretationes afferuntur, Genes. cap. 51, v. 48, Galad, id est, tumulus testis; cap. 55, v. 18, Benoni, id est, filius doloris mei; Exod. cap. 12, v. 11, Phase, id est, transitus Domini; et cap. 16, v. 15, Manhū, quid est hoc? ut multos alios veteris Testamenti locos præteream? Hoc scilicet omnia primum Græcus, postea Latinus interpres explicuit, ne

ignoraret lector causam quare ita appellata sint vel locutus, vel res, vel persona quorum nomina integra retinuerat. Interpretes enim solent illustriora quedam nomina aut propria aut appellativa non immutare, adidit quidem interpretatione, ut vel Grotius annotationibus in Matthæum advertit: Solemne est omnibus scriptoribus etiam interpretatione vocabula peregrina notabiliora servare integra; sed addito interpretamento, quod aliquoties etiam factum videmus à Senibus septuaginta. Quod si isti est, quod esse creditibus potest, quam Graecum Matthæi interpretem nonnullas istiusmodi voces servasse, ut propria nomina cognosceremus personarum et rerum de quibus sermo erat, et præterea quid valerent significasse? Emmanuel, Golgotha, Haceldama propria sunt nomina et personæ, et rei; retineri ergo illa debuerunt et explicari. Eloi, Eloi, describenda similiter erant, ut deceptos Eliae nominis similitudines auditores cruci adstantes faciliter intellegentes; cum contra, tacitis Syriacis verbis, consequi non potuissent quomodo vocatum a Christo Eliam creditisset. Omnia autem Syriaca vocabula non debuit, neque potius Græcus interpres eodem modo cùm excrivere, timi explicare, quod fuisset contra usitatum interpretandi rationem, et ab uso septuaginta Semum nimis abhorrens. Reliqua leviora sunt, quām ut responditionem postulante. Latina nomina vel Graeca Latino colore illata ab interprete similius assumptu sunt; Iesus vero inter vocem Petrum et Petram idem manet in interpretationibus Græca et Latinæ, quod nomen Syriacum Κιφο, vel Cephâ, quod Simon filio Jone Christus imposuerat, lapidem significat, illudque Illyricus reddidit; non enim credeundem est à Christo Domino Græcum nomen Ιησοῦς inditum; sed Syriacum, quo lingue generere uterabatur.

Pergit Illyricus urgere infirmam esse Patrum auctoritatem: nemo Patrum viderat Hebraicæ Matthæi Evangelium autographum; eaque unicæ ratione moti Hebraicæ litteris ab Apostolo traditum crediderunt, quidam Nazarei illo uterentur. At quām inquit istud Patrum argumentum! Nazareorum Evangelium purissimum græco, quod habemus, discrebat, eratque illud corruptissimum; quoniam brevem Origenes, Hieronymus, Epiphanius, qui Hebraicæ, Matthæi exemplarum summis laudibus extulerant, illud Nazareorum ut perversum abjecerunt. Nullo ergo fundamento innixi Patres ex nuda conjecturâ Hebraicas fuisse Matthæi scripturas primum statuerunt: quare opinionem deinde rebus suis incommodam sentientes descrivere, rejetis omnibus Hebraicis exemplaribus apocryphis, ut Graeca purgatoria sequerentur.

Injuriosum sane id est Patribus inculpatum Traditionis testibus, perinde ac si, quod dubium erat, quale ea et sù voluntate constitutum esse voluerint: non patiemur autem Illyricum, aut illos hereticos et probatione. Nam si omnia, que Græco in Evangelio prius translato ex Hebraicis litteris, quām à Nazareis editiones aliquot fierent, eadem fide reperiuntur, cur maximam auctoritatem non obtineret? Si præterea additiones illæ à probatissimis Patribus

etiam agnoscabantur ex traditione Apostolicā ad se derivata, cur accusandum erat omnino illud Evangelium, atque abiecendum totum; quanquam ferenda non esset illorum audacia, qui temerarias manus in divinum opus injecerant, et que Mattheus non scripsérat, quibusdam in locis inseruerant? Distinguēbat profecto suis temporibus presertim Hieronymus divina atque humana, que primum Mattheus, quae deinde Nazarei scripsissent, poterat constanter affirmare illud esse Matthei Evangelium ab omnibus associationibus purgatum, quas Hebrei illi ex parte tantum Christiani fecerant. Quia vero totus, quemlibet illi auxerat, divinus codex non era nōne ab Ecclesiis probatus; Ebionitarum autem praecipue multis in locis corruptus; id est cum S. doctor, tūm alii Patres apocryphum alibi merito judicarunt. Itaque fluctuas non est sanctorum Patrum doctrina, neque instabilis fundamento innixa; sed oratione pro variis et temporum et personarum, et libri ipsius ratione ac consideratione valens.

Ait hinc sive rei totius narratione sive distinctione, alia quoque, que videntur officere huic nostrae causa, propulsibimus; cujusmodi illud est quod cum Illyrico quidam exaggerant, fieri scilicet non potuisse ut exemplar Matthei prorsus intererit, siquidem Hebreicū illud Evangelista tradidisset; item et illud nunquam eventorum fore, ut codice Hebreio soli hereticī interterent; si Ecclesia credidisset aliquando Hebreicū litteris Mattheum scriptas institutions suas reliquise. It et percipiatur, consideremus primos qui Hierosolymis Christi precepta sunt secuti, non dūt à reliquo disjunctos persistisse; sed per varias terce partes dispersos cum gentilibus Graecē loquentibus Christi fidem pariter amplexis conservisse. Consideremus quoque post Hierosolymorum eversionem, vel in ipsā Iudea, usitatorum Syro-Chaldaicō evanisse Gracū sermonem. Cum igitur primi illi qui omnino, quantum Christi lex praecepit, a Mosaicis institutis recesserent, Gracis permixti Gracē exemplaria adhiberi in Ecclesiā, legi, ab omnibus teneri cernerent, negligēti sunt, quasi iniuste esset sum ipso exemplar, apud se habere cooperari, et patlatim intercedente Chaldaicē sive Syriacē loquendi usu passi sunt et librum intire, quem fideleri Graecē redditum et vulgatiofere factū multū utilius sibi explanabant Ecclesia pastores. Accessit ad hoc et Nazareos, qui primigenio exemplari unice delectabantur, omnibus Ecclesias gentili fidei coālitiū tum fuisse odiosissimos, ut magis nullum, quam contra Nazareos, odium exarsit; quod cum ita esset, fieri non potuit, quin Syro-Chaldaicē exemplar despicteretur ab initio; postea vero ignoratione lingue omnino periret. Alterum falso est solis hereticis primū in usu fuisse Syro-Chaldaicē Matthei scripturas: nam primi fideles Hierosolymitani injuryā in hereticis numerantur, quod Christi Domini legem cum legalium cæmeriorum observatione coniuxerint, si omnes quidem retinendam et veterem legem putarunt; quod sanè absurdum est dicere. Turpe scilicet esset atque indecorum primos Fideles in nascentem Ecclesiam

nuper adscriptos ob id solum hæreses accusare, quod ad Christi fidem adjungenda sibi esse Mosaiaca precepta existimarent. Errabant certè; sed condonandum erat iis temporibus quibus mortua quidem lex erat; at morte non afflerebat colentibus; condonandum, inquam, hominibus ex Judæorum simi in Ecclesiā translati, quod et Christum et Apostolos observasse videantur; quamobrem cum il Chaldaicē codices legerent, à fidelibus utique Chaldaicē legebantur. Postea vero quā alienum omnino fuit à vera Religione Mosaicis instituti vacare, soli quidem hereticī ad publica ministreria chaldaicē Evangelium adhibebant; atvero ab Ecclesiis Patribus, qui essent in linguarum cognitione versati, non resupauerunt, ubi cum Gracis codicibus sine illa corruptionis suspicione à primo illibato desumptis convenire.

Sed iterum pugnat Illyricus: divina Providentia intererat doctrina Christiana fontem nunquam exarescere; intererat continuo effluere, atque illūmen, et interturbatum manere; si ergo Mattheus hebreicē scripsisset, haberemus etiamē, et multū prius habuissent Ecclesia Patres Matthei Evangelium in ea integratē, quā ab Apostolo depositi loco fidelibus creditum est. Item, quomodo Mattheus Gracē cīm esset, aut Romanus, ut publicani officium declarat, à qua Judea maximē alborrebant, Hebreicū idōma exterrit gentilis præterliter scribendo? Quare istud potius quāna cetera Evangelia Syriacē verbi conficeretur? Judas Graecē scicet, Hierusalem brevi in hostium potestatem ventura erat, exturbandi Iudei onus aqua abigendi in diversas orbis partes, idque manifestum erat Mattheo; cuius ergo rei gratiā usus esset Apostolus eo sermonis genere, qui mox erit occasus? Evangelio suo consulere Apostolus voluit gentium omnium utilitatis: ad quid ergo librum compositorū idōmātē uni tantum nationi cognito non multū post desitare, neque unquam coalitum in ultimā remplicabat?

Ita argumentatur Illyricus, meris conjecturis factum constans in dubitatione adducere totis viribus adiutens. Sed quis non statim admittetur incisam atque ignorantiam hominis de re maximē notā? Non enim verisimilis rebus, quibus sapē homines decipiuntur et pertrahuntur in errore, sed rationibus et causis certis pugnandum est contra eos qui ita rem esse historiarum monumentis et solidā auctoritate confirmant. Divinam Providentiam frustra hoc loco in subsidium vocat. Judeorum natio et Ecclesia Patres sine divina Providentia injuria fatentur libros quosdam veteris Legis omnino amissos; quanto magis fateri possumus deperditum Matthei exemplar manentibus sincerissimā ejusdem versionibus! Debuisset ergo pariter divina Providentia nunquam permittere ut Judæorum Ecclesia, quarum commodis servierat Mattheus, collaborarent; cum autem id passi sit, potuit etiam non impediti Hebreici volumini jacturam; quo et ostendere voluit non literā, sed spiritu legem suam contineri, et ad unam hominum utilitatem Scripturas esse datas, quā cessante, et Scriptura illa desierunt,

Mattheum deinde Gracum aut Romanum hominem huius perprēmō omnino ex vita atque offici genere concludiū: nos contra ex nomine presertim, cū et Levi vocatum velimus, Hebreos parentes habuisse censemus. Etsi vero Gracē fuerit, Iudeis rogantibus eam orationem adlibere maluit, quam tenebant. Sed Judæorum lingua nonne brevi erat interitura? Sit verum et hoc ipsum; presentibus tamen, et max nascituris scripto suo consulti, sciens perinde et in vulgariorē lingua versum iri, et alios ex fratribus suis eandem operam suscipiunt, que toto mundo prodesset. Unus denique Mattheus Syriacē verbis Iudeos instituerat; unus pariter Syriaco idōmātē institutionē suarum monumentū reliquit consignatū littoris. Quid juvāt hāc de sermonē diutius prostrare, que facti cū sit, non convelluntur perstigatione causarum que videntur moroso philosopho abesse debuisse, cur diversā a ceteris Evangelistis lingua Mattheus conserberet?

Saltē novā vi entitis Illyricus ait: Qui hebreicē scripsisset, veteris Testamētū locos ad causam suam opporūtū ex Hebreico fonte deducere debuit, non ex Graecē septuaginta Seniorum interpretatione: Mattheus autem à Graecis septuaginta Interpretibus mutatus est, que atulit ex veteribus Scripturis testimonia; non igitur nisi Graecē fideles docuit. Cujus rei testis esse potest et Marcus, qui non modo Mattheus stylum imitatur, sed et iisdem quibus Mattheus, Graecis verbis sapē utitur: ex quo perspicuum est Marcus ob oculos habuisse primitivum exemplar Grecum Matthei, quod paucioribus complectereatur.

No his quidem Illyrici verbis validū urgenter. Ad primū multū diximus anno superiori de divinitate Scripturarum in genere, quā pauci hic perstringimus. Prīmō Evangelistas atque Apostolos, ut alii Hieronymus Commentatoriorum in Isaiam lib. 9, cap. 29, non verbum interpretatos esse de verbo, neque septuaginta Interpretum auctoritatē secutos; sed quasi Hebreos et instructos in lago abesse danno sensum suis usus esse sermonibus: hāc de causā sentit Mattheum polissimum sensū veritatem interdum expressest nenti vel Hebreorum vel Graecorum exemplari additionem, quod, assumptu ejus loci Jeremie cap. 31, v. 15, exemplo: Vox in Ramā audita est, ploratus et ululatus multus; Rachel plorans filios suos, et notiū consolari quia non sunt, cap. 2, v. 18; et altero: Et in, Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principiis Iuda.... ibid. v. 6, declarat, quae neque Hebreio, neque septuaginta Interpretum textū convenientia. Quae si vera est Hieronymi sententia, tota Illyrici ratio concidit. Rursus Hieronymus non semel affirmat Apostolos, et Mattheum præ ceteris ex Hebreico fonte veteris legis testimonia depropnisi, ubi Hebreicū Graecō discordat, idque probat duobus exemplis Matthei cap. 2, petitis: Pro eo quod nos diximus: Ex Egypto vocavi filium meum, septuaginta transluderunt, ex Egypto vocavi filios ejus, quod in Hebreio non habetur, nullique dubium est Mattheum de hoc loco posuisse testimoniam juxta Hebreicā veritatem, com-

ment. in Osee lib. 3, cap. 11. Similia habet et lib. 4

Comment. in Mattheum cap. 2, de altero testimonio,

quoniam Nazareus vocabitur, ex Hebreicis Scripturis deprompto: Possumus et aliter dicere, quod etiam

īdēm veris juxta Hebreicā veritatem in Isaia scriptum sit, exīt virga de radice Jesse, et Nazareus de radice ejus ascendet. Tertiū, demum textus veterum Scripturarum apud Mattheum verbis septuaginta Interpretum constructos, procul dubio interpres, qui Syriacum Matthei Evangelium Graecē reddidit, testimonia Hebreica interpretatus est, quoniam Septuaginta īām exposuerant ē sūa editionē, quam et Synagoga complectebatur, et gentiles maximē astimabant, atque unicam consenserunt poterant, si rerum diuinorum præteritarum scientiam habera voluissent.

Quis deinde miretur Marci eloquio eloqui Matthei esse simile? Evangelistarum omnium stylum convenit, quoniam demum sermonis genere Evangelium ediderint. Erant enim ejusdem generis omnes, id est, Hebrei ex Hebreis, et qui græce ex illis scripserunt, patria lingue proprietatem in Græca scripturā septuaginta referunt. Quod si quis similiora esse contendet Matthei et Marci Evangelia, quāna Hebreorum hominū indoles postulet (quanquam certè Marcus acerbiores quosdam Syriacē dicendi modos in Matthei Evangelio apparente mollior); velit autem utrumque iisdem sapē verbis locutum, hūc respondemus, aut Gracū Marci Evangelio dūm interpretetur; aut sine ulla exemplo sīlē proposito planiora atque usitatoria verba adhibuisse, qualia et Marco in mentem venerunt; aut Marcum ad Gracē versionē Evangelii Matthei Evangelium suum elaborasse, quod quibusdam verisimilius videtur.

Quānquam vero Mattheus gentili Hebreorum idōmātē Evangelium suum conscriperit, ut probavimus haecē, purum tamen illibatumque hād multū post esse desit. Que enim exemplaria in manus deinde Clementis Alexandrinī, Origenis, Hieronymi delata sunt, Nazareorum exemplaria erant cum additamentis que Hieronymus presertim adnotavit; sed ne istud quidem Nazareorum Evangelium ad nos usque pervenit; inō vero et ejus translatio Graeca et Latina à Hieronymo adnotata similiiter perit. Quocirca duplex Hebreicū Matthei exemplar alterum à Tilio, à Munstero alterum productum, tum Syriacū à Vidmanstadio editum Mattheo tribuire non possumus; prīmogenitū enim Apostoli exemplar multū ante intercidet; Nazareorum vero multas continebat adjunctiones que in istis desiderantur; et liquidū patet ex Graeco exemplari Hebreica istiusmodi et syriaca esse profecta. Graeca versio nūc, et à multis iam scēnītis autographi locum tenet, eāque de causā Hieronymus Latinam interpretationem ad Graecā exemplaria recensuitaque emendavit. Antiquissima ea est, atque ab Apostolorum temporibus tradiitā Ecclesiā ex gentilibus coacte, Hieronymo atque Augustino testibus. Quis verū autographis interpretationem illam fecerit, omnīd ignoramus; Papiae visum est multis

in eo vertendo operam suam posuisse, cim dicat unum quenque prestitisse, ut suspectebant vires. Item Hieronymo incertum est, quis postea in Graecum transtulerit. Quod si isti Patres in rerum antiquarum cognitione versatissimi discernere Graecae versionis auctorem non potuerunt, quā unquam ratione recentius à quibusdam inventus ille est? Auctor *Synopseos*, vulgo *Athanasiense*, interpretem inquit esse primum Hierosolymorum Episcopum Jacobum fratrem Domini; Theophilactus Joannem; Anastasius Synaita Lucam et Paulum; Sixtus Senensis Barnabam; sed si quis Apostolorum grecē Matthai Evangelium reddidisset, id neque Papias tradere prætermisset Apostolorum etati propinquior, neque easter Patribus id fuisse ignotum. Quare ex hac dissensione id unum colligere est, et autographum fuisse hebraicam Scripturam, et Apostolorum aeo in Graecum sermonem conversam, cui Ecclesie usus conciliavit auctoritatem, nos edocens integrerrim illam esse, atque à nativa integratitudine nulla per se degenerem.

Hec de Matthaei autographo, deque exemplari Graeco in autographi locum suffecto dicenda habemus. Ex isto Graeco Latinam versionem prodidisse necesse non est illi persuadere, qui Graecos codices cum Latinis conferat, et sanctorum Patrum libros legat: ipse enim per se intelligit ex uno alterum Evangelium plenissimè extare. Ut divinum erat prototypon ab Apostolo Hierosolymitanorum fidem et pietati commendatum, ita divinas esse canonicasque translationes primigenio non discordes, rationi et fidei consentaneum est. Qui contradixerint heretici vel falsis tributis opus Matthaei, vel qui olim erat sincerus Apostoli liber, corruptum postea et depravatum primam dignitatem amissis arbitrari, eos peculiari confutatione dignos quidem judicamus, quibus veleminissime obstituit sola perpetua, et constanti omnium seculorum doctrina. Nam que falsi prajudicis abrupte calumniantur, modò nullum interesse Matthaei Evangelio cum veteribus Scripturis conjunctionem; modo, que uno sensu à prophetis dicta sunt, alio plane diverso eadem Evangelii auctorem usurpasse, et violenter ad Christum, ad novam legem detorisse; modo cum ceteris Evangelistis in Christi historiā referenda Matthaeum non conveineat, ea refellimus omnia atque expeditius adhibitis generalibus præceptis superiori anno à nobis traditis de ratione explicandi Scriptura locos, et de Apostolorum non modo, sed etiam Hebraicorum veterum omnium disciplina, quā ex pluribus ejusdem sententia significacionibus commodiorem sibi atque aptiorem ad institutum suum transferant. Quapropter in re non necessaria opera nostra colloquuntur, si plura huc afferre animus esset. Neque vero plures sententias in Nazariorum volumen insertas, in nostro autem Evangelio non existentes, quas omnes veras, et divinas Patrum aliqui crediderunt, in examen adducere in animo habemus, etiam si inde conclusi videatur integras non esse Matthaei Scripturas in Ecclesiæ gremium delatas. Nam Ecclesie Patres eadem facta easdemque Christi Domini sententias, quas Na-

zarei in Matthaei Evangelium intruserant, accipere potuerunt ab Apostolicis viris, easque probare, ut certa Traditione ad se perductas, licet in sincero Matthaei Evangelio musquā eas legerint, aut Nazariorum additamenta pro divinis Scripturis habuerint, quod facilissimum esset confirmare, nisi ad alia esset properandum.

ARTICULUS II.

De Evangelio sancti Marci.

Antiquis Patrum monumentis constitutum est Marcus Evangelistam Petri discipulum atque interpretem fuisse, ut nemo jam dubitet ipsammet à Petro, Epist. 1, cap. 5, v. 15, filium sum munipari: *Salutis vos Ecclesia qua est in Babylonie colecta, et Marcus filius meus.* Iste vero Marcus alter est à Joanne filio Maria, cognominato Marco: *Qui cognominatus est Marcus, ut dicitur Actor.*, cap. 12, v. 12 et 23, apud quem dixerit Petrus ex vinculis ab Angelo crepus, et quem Paulus et Barnabas secuti ad ministerium assumpserunt, et quem iterum Barnabas, dissentientes à Paulo, comitem sibi esse voluit Cyprian navigans, Actor, cap. 15, v. 39. Enim vero Evangelistam musquā nomine Scriptura, nemo auctorum veterum appellat, quo nomine alter appellabatur: non erat præterea à Petro disjectus, cūm alter Joannes Paulo et Barnabae adhærerebat. Non possunt igitur Marcus Evangelista, et Joannes Marcus nisi duo esse divini verbū præcōnes, Marcum nostrum quidam sanctorum Patrum, ut Epiphanius, heresi 51, anchorista Adamanian contra Marcionitas, et Procopius in septuaginta duo Christi Domini discipulis numerant; verum Papias apud Eusebium, lib. 5. Hist., cap. 59, de Marco ipsi ait: *Nec enim audierat Christum Dominum, neque ipsum præsecutus fuerat, sed sicut à Petro prædicante accepérat...* Irenæus, lib. 5, adversus heres, cap. 11: *Marcus interpres et sectator Petri.* Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis in Marcem: *Marcus discipulus et interpres Petri, iuxta quid Petrum referentem audierat...* Chrysostomus, homil. 49, in Acta, Augustinus de Confessi Evang., lib. 1, cap. 10, et lib. 17, contra Faust., cap. 3., Theodoreus Prefat., in Histor. Solitar., et Beda in Marcem, non que Marcus viderat, sed que ab illis diceratur, qui cum Christo versati fuerant, scripsisse docent; que maiorum fidem faciunt unum ex Christi Jesu discipulis Marcum non fuisse. Quonamobrem verius Apostolus Petrus Marcus Christi præceptis instituit, atque in Christo genuit, ut ob hanc causam filium suum appellare potuerit. Quoniam autem Marcii nomen Hebraicum non sit; sed vel Hebraicū nomini respondens, vel Romani cognomentum adscitum, ut usus ī temporibus erat; tamen oratio et stylus, quo Evangelium scriptis, Judeo-hominem, et quidem inter Judeos gentiles suos in Judea commoratum, non Hellenistam videtur. Hec de Marco Evangelista probabilis dicuntur, ut et illud alterum Alexandrinum Ecclesiam Marcii prædicatione constitutam: *reliqua, que de vita et mortis genere circumferuntur, sunt multò obscuriora.*

Antequā urogrediamur, rogabit aiquis, quā

PROLEG. PARS II. DE EVANGELIO S. MARCI.

unquam erat illud officii, quo Marcus apud Petrum fungebatur interpreti? Quomodo fieri potest Petrus, qui illapsu Spiritus sancti cumulatissimum donum linguarum acceperat, egret interpretis, qui sive ad scribendum, sive ad habendas conciones uteretur? Questionem hanc Hieronymus in Epistolā ad Hebridam explicat in illum Apostoli locum, Epist. 2 ad Corinthios, cap. 7, v. 6: *Sed qui consulari humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titi, inquiens Paulus consolationem cepisse, quia cum eo absente, organum aplissimum annuntiandi Evangelii sibi defuerit, eo presente, illud idem recuperabit: Ergo et Paulus contristatur, quia predicationis suarum in præsentiarum fistulam organumque per quod Christianus caneat, non invenerat.* Etsi enim Paulus sciret Græcum dicere, quod ab adolescentia in patria Græco sermoni assuetus dicerat; tamen et peritorum et eloquentiorum Titum aptius et splendidius de divinis rebus locuturum sibi adjungerat. Imo licet non modo usus atque exercitatione Graecum idioma loqueretur Paulus, sed etiam divini beneficii accessione, ut Apostoli ceteri, linguarum scientiam a Deo habuisset; opportunè tamen adhibebat Titum, ut Hieronymus prosequitur: *Cumque Paulus haberet scientiam sanctorum Scripturarum, et sermonis, diversarumque linguarum gratiam possidere, unde ipse gloriatur in Domino... divinorum sensuum majestatem digno non poterat Græci eloqui explicare sermonem: habebat ergo Titum interpretem, sicut et beatus Petrus Marcum.* Petrus igitur obtinente etiam linguarum dono, ex quo Spiritus sanctus ejus capiti insederat, potuit adhuc minus habere cognitiois Græci sermonis, minus dignitatis et majestatis, tunc venustatis in dicendo vel pronuntiando, ut propterea judicaverit Marcus sibi utiliem operam navaturum fore in apostolico numero. Nihil sane immunit aut Spiritus sancti largitatem, aut domi à Petro accepti amplitudinem, si dicatur Marcum, vel naturæ vel consuetudinis, atque exercitationis gratia, plus Petru Græcis litteris, vel Hebraicis, vel Latinis fortissim quoque eruditum, opportuniorem fuisse ad quosdam Romanos in fidei propagandam: quodnammodum necesse non est, ut cim defendimus Apostolos omnium gentium linguis divinitus edocentes, defendamus pariter ipsos evasisse romani sermonis Cicero periores, atque eloquentiores, et tantum eloqui valuisse, quantum, illi valuit.

Aliter ad propositionem questionem respondet Baroniūs ad annum Christi 45, num. 34, arbitrus Apostolos unā cum easter linguis et Græcam plane assecutus, cādem facilitate Græcam, quā Hebraicam linguam promuntasse; quapropter à Hieronymo opinione recedens interpretem Petri Marcum fuisse putat, euīusmodi interpres Paulus nominat, epist. 1 ad Corinth., cap. 14, v. 5, 27 et 28: *Nam major est, qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut Ecclesia adificationem accipiat...., et unus interpretetur.* Statim non fuerit interpres, taxat in Ecclesiā. Cum enim in primis Christianorum Ecclesie sapientes homines ē diversi terræ paribus diversum idioma loquentes convenirent, necessum omnino erat

et interpretes adesse, qui Apostolorum verba gentili lingua concionem habentium alio idiomatico cuique cognito explicarent; quonamobrem Paulus non prohibet eum in cœtu dicere, qui ignorat adstantibus lingua dicere; dummodo Interpretis pro Synagoge consuetudine adhiberetur, ne adstantes prædicationis fructu vacui abirent. Hac Baronii interpretatio cō tendit, ut credamus idē Marcus fuisse Petri interpretem, quia, dum Petrus in Ecclesiā concionem habebat patro sermone quibusdam præsentibus imprecepto, ad istorum intelligentiam Marcus in propriā ipsorum lingua concionem eamdem transferbat. Non quaro nunc, utrū magis ad Hieronymi, quād ad Baronii doctrinam accedendum sit, quoniam id solim euro, ut intellegatur, quonamodò Petri fuerit Marcus interpretis, quod satis superque probat alterutram sententiarum intelligitur. Petri equidem ei in scribendo interpretem Marcum Baroniūs facit, dīm ait num. 29 epistolas ab Apostolico principiē esse datas primū Syriaco, vel Hebraico sermone, tum in Graecum traductas; earum vero prime vertente Marcum allaborasse: quod si certis rationibus constaret, roganti de Marci officio facilius satisfiederemus.

Explicato Marci officio, quod apud Petrum obiabat, ad Evangelium ab ipso vulgatum redeamus. Negari non potest, quia iste principis Apostolorum auditor et sector Magistrī doctrinam de Christi Domini vitā et factis complexus sit suo Evangeliorum libro: hoc enim Patres nuper commemorati explicatiō dicunt, qui dum Marcum Christo præceptore usum negant, ad Petri conciones Evangelium conformissime omnes probant. Dubitari vero potest quibus loco et tempore librum ediderit, cūm Patres idem aliisque non idem sentiant. Clemens Alexandrinus apud Eusebium lib. 6. Histor., cap. 14, inquit, Petro Apostolo Roma Evangelium Christi prædicante, multos fidelium à Marco omnia diligenter assecutus propriez artissimum cum Apostolo conjunctionem poposcisse tradi sibi literis, quas ab illo percepere; Marcum quidem eorum publicationi acqüiescisse, scripto Evangelio, coque rogaritoribus tradito; Petrum vero cogniti Marci consilio, neque ab opere prohibuisse, neque hortatorem fuisse, ut perficeret. Papias de loco scriptoris et tempore prorsis silet. Hieronymus pro more suo, Eusebii lib. 2, cap. 13, iudicium probavit de Scriptoribus Ecclesiasticis in Marco, illudque exscriptis, dicens: *Marcus discipulus et interpres Petri, iuxta quid Petrum referentem audierat, regatus Rome à fratribus breve scriptis Evangelium, quod cum Petrus audiisset, probavit, et Ecclesia legendū suā auctoritate dedit.* Athanasius in Synopsis ait, Evan gelii secundum Marcum, præconem quidem Romae fuisse Petrum Apostolum; editorem vero Marcum, qui deinde Alexandria in Egypto, in Pentapoli et Lybiā illud prædicavit. Idem ferè Tertullianus lib. 4 contra Marcion., cap. 5, significaverat illis verbis: *Licet et Marcus quod edidit, Petri affirmetur.* Irenæus lib. 5 advers. heres, cap. 4, his contraria scriptis, atque ab omnibus dissentit, admotans Petre et Paule Romæ evangelizantibus, et fundantibus Eccle-

siam, Matthaeum scripturam edidisse: post horum verò excessum (sic vetus Irenæi interpres verit; Rufus verò post quorum exitum; post ineritum autem illorum Valesius aliisque recentiores) Marcus discipulus et interpres Petri et ipse, quæ à Petro annuntiata erant, per scripta nobis tradidit. Grecum Irenei testimonium apud Eusebium lib. 5 Histor., cap. 8, sic est: μετὰ τὸν τόνον ἐποιεῖ, quod sili excessum, sive discussionē è vitâ, alli discussionē Româ et profectione interpretantur propter verbi ambiguitatem. Chrysostomus quoque à ceteris Patribus distinxerit est, homil. 1, in Matthaeum, ubi postquam scripsisset Judeorum fidelium ruga Matthæum, quæ vivâ voce dixerat, litteris consignasse, addidit: et Marcus in Egypto discipulis flagitantiibus id ipsum fecit. Inter tot varias Patrum discrepantesque sententias, inter quas dijudicare non possumus, unum, ni fallimur, appareat, alterum latet; locus nempe, ubi scriptum Evangelium est videtur constare; tempus autem vix posse constitui. Enimvero Roma, et quidem ante Petri obitum Evangelii exemplaria jam existuisse, Patrum testimonia persuadent, ne hæc quidem et Chrysostomus admodum repugnantibus; nam Irenei verba hunc sensum habere possunt: post discussionem Româ, vel etiam interitus Petri et Pauli, in publicum prodidisse, et longè latèque diffusum Marci Evangelium; quod tamen, dám in vivis erat Petrus, jam ad aliquorum manus pervenirent, vel saltem esset descriptum; Chrysostomus verò dicere fortassis voluit Marcum, ut Egypti Apostolum atque episcopum, suo nomine in Egypto evulgasse quod, ut Petri interpres, primum Româ composuerat. His interpretationes verborum Irenei et Chrysostomi, eti non ad ephana neque nitida, libertiū probamus, ne ii ceteris fernè Patribus hæc in re contradixisse videantur. Ut verò tempus fixum definitissimum, non habemus certam Patrum traditionem. Decimo anno post Christi Domini mortem, Claudio scilicet 3, æte autem Christianæ quadragesimo tertio, Euthymius et Theophilactus docuerunt Marcum scripsisse, quod et Baronius affirmat visus sibi in Eusebii Chronicô ita inventisse. Verum nequæ Eusebii statuit quo tempore scriptum sit Evangelium, neque facile est demonstrare Petrum jam Romanum adventasse, Claudio imperii habens tenente, neque ullius veteris testimonium, quomodoenque intelligatur, eam epocham firmat.

Itaque cum non vacet longius rem obscuram atque incertam consecutari, comprehendam brevi agitatores questiones duas, alteram de sermoni genere quo scriptit Evangelista, alteram de canonicitate postremorum versiculorum postremi capituli 16, à versu 9: *Surgens autem mane.....* Nam, quin divinum et canonicum Marci Evangelium sit, licet ipse non fuerit Apostolus auditor Christi, ne dubitatione quidem esse locutus potest, modò que et in hæc ipsâ re, et in superioribus disputationibus sparsim dicta sunt, huc colligantur; non erit tamen omnino supervacaneum hæc de causa obiter et heretici hominâs argumentum proferre; scilicet minister anglicanus S. Edmundi ecclesiæ Gurdon in concessionibus habitus anno 1721 inclusus

in tomum 5 *Propugnationis pro religione, etc.*, cuius supra mentionem fecimus, agens tum de Marci, tum de Luce Evangelio, quorum pars estatio, sic disserit. Notemus tantummodo, antequam progrediamur, si Marci et Luce Evangelia parem cum Matthæi et Joannis scriptis semper dignitatem habuere, id esse ex approbatione quam ab Apostolo ipsis accepérunt. Habemus et hoc loco prima Christianæ antiquitatem, testimonia, quibus iniquum est non adhuc fidem; nihil enim opponi potest, quod valeat. Irenæus II seculi scriptor inquit Marcum sectatorem fuisse Petri atque interpretem; Eusebius hist. Eccles., lib. 2, cap. 45, et lib. 3, cap. 30, scribit Cyprianus Apostolorum equalē, et Clementem Alexandrinum, qui II seculo vixit, eadem testari; item Eusebius ipse, lib. 6, cap. 25, indicat Origenis estate traditionem apud Christianos omnes viguisse, Evangelium secundum Lucam ab Paulo lectum fuisse et probatum; tum lib. 5, cap. 24, Joannem postremum Evangeliorum scriptorem tribus Matthæi, Marci et Luce prescrupis Evangelii approbationem dedisse. Id notari necesse erat, ut Joanna Tolandi questioni occurseret: cur cùm noq minus Apostolicæ viri essent Barnabas et Clemens Romanus, quā Lucas et Marcus, istorum Evangelia habeamus in Canone, illorum epistolâs non habeamus. Nempe aptera ratio est; quodcumque sit de iis epis-tolis judicium, ad eas Apostolorum approbatib; non accessit, vel utrum accesserit ignoramus: Evangelia autem Apostoli conciliarunt autoritatem. Hactenus Gurdon; nunc de propositis questionibus dicamus.

Priman celebriorem fecit Baronius ad annum Cliristi 45, num. 4, inquies, non solam studeri nos, sed obstringi necessari rationibus, et planè cogi affirmare, Evangelium Marci ab eo latine potius quān Grecè esse conscripsit. Recensit ille à probata veterum doctrina, qui sine ullo opinione dissidio trahiderent unum Matthæum Hebreis Hebraicè scripsisse, ceteros Evangelistas Grecè. Hieronymus, epist. 125 ad Damasum, ne dubitat quidem quin Græcis litteris Evangelistarum autographa omnia, præter illud Matthæi, constiterint: *De novo nunc loqueri testamento, quod Græcum esse non dubium est, excepto Apostolo Matthæo, qui primus in Iudeâ Evangelium Christi Hebraicis litteris editit.* Augustinus de Cons. Evang. lib. 1, cap. 2, haec confirmat: *Horum sunt quoque solus Matthæus Hebreo scripsisse perhabet eloquio; ceteri Græco.* Patres omnes utrisque Ecclesiæ, qui monerunt singulare loquendi genus Matthæum usurpasse, nihil de Marco præter reliquorum Apostolorum morem Latinè locute admotarunt; quod tamen fuisse singularis, Quocirca Maldonatus Prefatione in quartu Evangelia, cap. 5, fidentissimè pronuntiat: *Constatissima autem apud omnes veteres auctores fuit opinio, ceteros quidem Græcè; Matthæum verò Hebraicè scripsisse sermone.* In rebus autem quæ facti sunt, plus habet gravitatis illustrum virorum auctoritas, quam que probabilibus conjecturis ratio continetur. Quis vidit unquam autographum Latinum Marci Evangelium? quis Græcum exemplar ex latino confectum, et

non potius Latinum ex Græco desumptum patet? Quis Hebreorum Romæ commorantium, pro quibus à Petro fide Christi imbutis eadem à Petro tractata perscribere sibi Marcus assumpsit, Græcum sermonem non didicerat, vel non loquebatur?

Nam quod copiosus Baronius dicit, Apostolos quā lingua populi utebantur, ad quos se contulerint, eadem et ipsis habere consueverit concionem, facilè assentimur; sed tamen Græcum eloquio romanis Hebreis communis, non Latinum fuisse consenserunt. Venerabilis Petrus Romanus gentilium suis Evangelii lucem alleturus, cumque iis reip̄a disseruit; debuit igitur ei Marcus in oratione ipsius notiore, conunque intelligenter magis accommodata versari. Porro Græco dicendi generi assuevisse constat Iudeos Roman ex variis Romani imperii partibus habitatum delatos: contra ex iis panes admodum latine scivisse: cujus rei acute Crotius annotationibus in titulum Marci causam explicit: *Judei, qui Roman aebant, plerique latini sermonis ignari longâ per Asiam et Græcam habitatione Græcam linguam didicenter. Quinetiam vix quicquam Romanorum erat & etate, ne feminis quidem exceptis, cui Græcum sermo perspectus non esset, ut Juvenalis, Satyrâ 8, queratur Latinam linguam jacere:*

· · · · omnia Græcæ.

Cum si turpe magis nostri nescire Latine. Paulus utique ad Romanos scribens Græcum epistolam dedit, non Latinam, ostendens eo ipso Romanos, sive Judeorum genus essent, sive gentilium, Græcis litteris plerūque deditos.

Auctores sibi esse Baronius ait, quodam Græcos manuscriptos codices, tun Syrum atque Arabum interpres, qui fidem faciunt, Marcum latine Evangelium descripsisse. Gregorius Nazianzenus testem afferit id ipsum sentientem carmine 34, *Ausonius Marcus.* Provocat deinde ad linguae Græcae peritos, qui in Evangelio Greci Marci Latina verba Græco color illata facili corunt ex nullis Græcis fontibus hausta; unde colligit archetypum codicem Latinum in Græcas litteras, retento nativo latinitatis vestigio, conversum. Adit interpretis officium esse in alium sermonem doctoris sententias convertere; si ergo Petrus Græco Romanos Hebreos docuit, in Latinum idioma Marci interpres dicta transluit. Sed quid opus est pluribus? Venetus in thesauro S. Marci autographum Evangeliste asservavit, quod Aquileiae inventum ad Venetos translatum est: illud autem Latinas litteras præ se ert, omnemque questionem dirimit.

Sed apud nos plus valet veterum Patrum et Hieronymi presertim atque Augustini testimonium, quānrabis, Syri, et quorundam Græcorum exemplarium Scriptoris; Hieronymi præcipue, qui, jussus à Damaso Scripturas recensere, Latinum Marci Evangelium ad Græcos codices contulit. Quis ignorat recentiorum esse annotationes omnes sacris Scripturis apostolatas, cūm veteres simpliciter ac nude sacros codices excubrarent, atque ad summam librum alterum absolvit, alterum incipere monerent? Gregorius verò Nazianzenus non ea dixit, quæ nobis per-

suadere volunt dixisse. Etenim non Latinâ lingua usum Marcum tradit Gregorius, sed pro Latinis, pro Italia populis Evangelium sum compositum: quod equidem verum est, si Romanorum fidelium rogatu Petri conciones mandavit litteris; at cùm il ipsi Græcè nōssent, et Græci familiariter loquerentur, nescie non fuit Marci latinam orationem adhibere. Petrus pariter, et Jacobus ad Hebreos, et pro fœbris dederunt epistolas; neque tamen Hebreicas dedisse putandum est. Et Paulus ad Romanos, ad Italie populos absens multa scriptis non Latino, sed Græco eloquio. Non repugnamus in Marci Evangelio Latina quedam verba reperi Græcam inflexionem, et formam, Græcum ornatum habentia; sed ipsa, conunque similia et in aliis Evangelistarum Græcis libris inventi, quos ne suspicio quidem est voluisse Latinè scribere. Quid autem mirem Marcum Ronce agentem, et Græci Romanorum locutione usum Latinas quasdam voces Græco habitu vestitis in oratione sua conclusisse? Commune scilicet est populis omnibus lingue ex alieno solo advecte propria verba inscire; unde et Marcus Græcum sermonem locutus Romanis usitatum Latinas voces commisit: ceteri verò Evangelista, quavis Rome non versarentur, puram tam Græcam orationem Latinâ sermonis expertem non usurparunt, quia cum Græci in omnibus Romanî imperii provinciis Latinas dictiones in familiaribus colloquiis adoptassent, maximum ponendum studium fuissest, ut ab omni Latino vocabulo caverent. Qualem operam Marcus saneto Petro prestiterit, expliqueamus. Interpres est, qui copiosius, clarius, eloquentius quidquam dicit, vel in eodem sermonis genere; dummodo aliorum sonis, atque animis sit loquendo accommodator. Interpres est, qui dum res fert, aptus esse potest diverso idiomatico eloqui; tametsi non semper diversum loquendi genus sequatur. Miror autem à Baronio haec opponi, que perinde cause sus adversantur, et contra ipsum retrorueri faciliter possint, cùm velle, ac velle debet Apostolum Petrum Romanis Latinè Evangelium predicasse: quid ergo egerit interpres Marcus, si Latinum et ipse sermonem usurpasse?

Sublatam disputationem omnem video, si volumen Venetis religiosissimè custoditum Latinum, si à Marci scriptum, si primum Marci exemplar, si Aquileiae ab Apostolo relatum esse constaret. Verum Cornelio à Lapide significavit canonicus curam pretiosissimi codicis habens Græcè esse conscripsit. Ab aliis traditionis est abrasas ita esse litteras, ut Græcanæ, an Latinæ sint, nusquam appearat. Pater Bernardus Montaueonius ex rarissimis quibusdam à se deprehensis characteribus Latinum potius codicem testatur: contra Aquileiensis Ecclesia ne dubitat quidem quin Græcum illud exemplar sit. Nam Franciscus Maniū Aquileiensis Ecclesia canonicus ad cardinalium Cesarem Baronium, 15 kal. aug., 1579, ab ipso rogatus scribit: *Quod attinet ad ea quæ à me quæriri singularia, responde sanctum Marcum Evangelium suum Aquileiae scripsisse, et credi Græcum ipsum esse, quod Venetias datum in bibliothecâ S. Marci depositum est: confirmare*

id non possum quod nulla in archivis scripta supersint... Quapropter Baronius, ut simul Aquileiensium iudicio fidem preberet videtur, nec tamen à praeconcepta opinione discederet, ad annum 45 Christi ait, perhiberi Marcum Aquileiam ex Apostoli Petri legatione venisse, ibique Latinum, quod Romæ ediderat, Evangelium in Graecum sermonem transluisse: *Fertur traditione magis quam antiquorum certo testimonio ipsum Marcum Evangelium suum, quod Romæ Latinè scripsit, cum Aquileia moraretur, missus illuc a Petro ad eam erigendam Ecclesiam, in Graecum transluisse, ipsiusque origine diutius assertum Venetus denuntiisse translatum.* Tillmontius veterum silentio ductus eam Marcii profectionem, atque adventum negat. Janusius ex Graeco Latine redditum Evangelium suum à Marco assentitur. Ut plurimum creditur vetustissimum esse quidem Venetus illud exemplar; at neque Evangeliste autographum, neque ab eo exscriptum. Quid ergo, incerto producto monumento, renuntiatur apibus qui ferè judecatait iterum in questionem vocamus, et velut in contrario iudicio definiri?

Non videtur ergo adeo apertum, congesto omni etiam argumentorum genere, ut Baronius sibi in annuum induxit, Latinum scriptorem fuisse Marcum; quin potius ex Graecis verbis oratione sum confeccise, cum auctoritatem, tunc ratione est magis consentaneum. Quocumque tamen idiomate Evangelium scripto tradidit, satis appareat res easdem, eademque sapientia Marcum contraxiro style retulisse, quas Mathaeus fuisse, ut propterea Augustino, lib. 4 de Cons. Evang., cap. 2, *Mathæum subsecutus, tanquam postsequens et brevioris eius videatur.* Hæc de supra in Matthæo proposuimus, que sentiebamus; nec reputavimus istum Petri audiorem uno eodemque libro, et magistris doctrinam comprehendendis, qualim ille romanos Judæos docuerat, et Mathæi Evangelium redigisse ad pauciora. Quamobrem non credimus Marcum unice voluisse ad summam et compendium Mathæi scripta conferre, ac si tota hec fuerit ei scribendi ratio. Etenim quedam capitibus primo, secundo, quinto, nono, et decimo sexto inclusit, que illi pretermisserat, uti et res quasdam ab utroque narratas iste accreditat interdum recordet, quid nemo dixerit esse breviorata. Generali præterea Jesu Christi à Matthæo textam iste ne attigit quidem: non solent autem, qui alterius orationem contrahunt, ultimæ ex preci-
pitis partibus amputare. Quod eo libentius moneo, ne quis fortè Augustini iudicio abusus Ebionitarum et Manicheorum erroris defensione quereret, putans seriei progenitorum Christi Matthæo et Lucae suppositam ab obsecuris scriptoribus, qui utrinquis Evangelium retractaverint et corrumperint, ut ignoranter hereticilli, non minus quam celeste obrectabant Catholicis.

Nihil est autem, ut questionem aeteram perstrigamus, in vulgaritate Marci Evangelio, quod ipsi scriptori tribendum non sit, ne exceptis quidem duodecim postremis versiculis, qui olim in multis exemplaribus desiderabantur, ut Hieronymus manifestè ad Hebreos scribit. Cùm enim nobilis femina S. doctorem

rogasset, ut discordes in specie de Christi Domini revocatione ad vitam Evangelistarum historias inter se componeret, sic ille respondit: *Huius quæstionis duplex est solutio: aut enim non recipimus Marci testimoniun, quod in rari fertur Evangelis, omnibus Graecis libris penè hoc capitulum in fine non habentibus. Similiter sententiam habet Gregorius Nyssenus, Homil. 2 de Resurrectione, inquiens in correctioribus exemplaribus Marci Evangelium illis verbis finire touchant enim; licet, que sequuntur, in quibusdam codicibus apponuntur. Etenim demus quid Hieronymus neque temerè, neque inconsulto, sede volutis diligenter Graecis libris perspectum habuit; neque ei successaneus, quid faciat, vel quod rem non satis exploratam dixerit, vel quod apocryphos omnium iudicio versiculos aliquot in quadam exemplaria ab incertis auctoribus immisso notare volens, imprudente finale capitulum Marci deesse responderit: demus, inquam, dummodo capituli nomine non totum decimum sextum caput, sed postremus duodecim versiculos tantum intelligamus: nam veteres parvas quasdam sectiones in marginis designatas *reprobatae*, sive *scriptura dubia* dixerint, ut ex Graecis manuscriptis Erasmus in primis novi Testamenti editionibus, eumque secutus Robertus Stephanus in sua editione in folio Marci, capitula 256, adscripsit; atque etiamnum ex manuscripto regia Parisiensis bibliothecæ 254 capitulis contineri Marcii Evangelium compertum habent, qui legerunt. Non minus tamen verum erit integrum Marci decimum sextum caput, quale apud nos extat, à Marco esse perscriptum. Qui enim credamus S. Evangelistam totum Christi Jesu resurrectionis historiam silentio præterisse? Aut quomodo, si posterior aliquis scriptor mancum Evangelium perlicere attenuavit, non potius quo Marco dearent, ex Matthæo esset mutatus; cui tamen presens Marci narratio videatur discordare? Cur etiam in Latinis, Syriacis, Arabicis versionibus omnibus ex Graeco confectis, et quibusdam pariter Graecis veteribus versiculis, de quibus questio est, semper existitunt, uti et nunc existant in manuscriptis Cantabrigensi et Alexandrinio vetustissimi, nisi autographum eosdem præ te tulisset? Quæve causa impulisse unquam audacissimum scriptorum temerarias manus in Marci Evangelium inferre, ut id adjungeret, quod nescimus unde prouī potuerit? Ireneus nam Patrum vetustissimum, lib. 5 contra herezes, habet: *In fine autem Evangelii ait Marcus: Et quidem Dominus Jesus postquam locutus est eis, recessus est in celo, et sedet ad dexteram Dei,* quod decimo nono versiculo ultimi capituli legitimus. Tertullianus, in libro de Anima, Christum Magdalene appurisse ex Marco retulit. Ambrosius, Augustinus, auctor Synopseos, Cassianus, Ammonius ultimas capitula 16 periochæ in confirmatione evangelica veritatis attulerunt. Hieronymus ipse, et Gregorius Nyssenus easdem explanando, ab aliis Evangelistis Marcum non distare ostenderunt.*

Quod ergo in plerisque Graecis non inveniri S. Hieronymus Hebridæ postulationi satisfaciens respon-

acta verò Apostolorum, sicut viderat ipse, compositus; quod jam Eusebius lib. 3 Histor., cap. 4, notaverat.

Horum verò Patrum cùm auctoritas, tunc ratio nos magis commovet, quām scriptoris dialogi contra Marcionem, eumque consecuti Epiphani, qui in septuaginta Discipulis Lucam numerarunt. Etenim sub Evangelii sui initium vir apostolicus se ab iis dicidisse, qui ignorare non poterant, quemadmodum acte res essent, ingenue professus est. Cūm enim à quorundam falsorum Evangeliorum lectione fideles avertire ipse scribendo vellet, ne forte illud sibi opponeretur, quomodo res à se non perceptas accurritur se scripturam putare, rationem primum attulit, cur ad scribendum accederet, sequè tibis expertissimi certiore factum, non temerè scribere aggressum, sed explorata narrare premisit. Verum non aliorum testimonio usus in auctoritatē Apostolorum retulisset Lucas causam credendi; sed ibi presenti, eaque, qua oculis hauserat, affirmat fidem vindicasset, si unus ipse ex discipulis a Christo designatis existisset. Quomodo deinde statutur vel Apostolorum, vel Christi discipulum fuisse, qui Judeus genere non erat, cūm Iudeos tantum sibi adsciverit Christus verbi sui ministros? Enim verò Apostolus Paulus, in epist. ad Colos., cap. 4, v. 10 et 11, cūm primum Aristarchum, Marcum consobrinum Barnabæ, et Iesum, dictum justum, suos adiutores salutem dicentes Colossensis commemoraverit, eos ex Judaismo ad Christi partes transisse declarat, qui sunt ex circumeisione. Paulus post Colossenses eodem salvere separatum jubet Ephaphra, Luca et Dema nomine; isti ergo ex circumeisiorum genere non pertinebant. Ita Chrysostomus ex isto Apostoli loco argumentatur: neque alter sentit Hieronymus, Quest. in Genes., qui Lucam proselytum appellat, quemadmodum et Isidorus.

Erat ex Antiochia metropoli Syriae, ut Eusebius, lib. 3 Histor., cap. 4, tradit: *Lucas verò domo Antiochenus: et Hieronymus de viris illustribus: Lucas Medicus Antiochenus.* Medicinae artem didicisse, in cäque se exercuisse Paulus primum, citato capite ad Colossenses, vers. 14, indicavit: *Salutat vos Lucas medicus clarissimus: quo in loco, quin de Luca evangelista Apostolus loqueretur, nemo nequidam vertetur dubitavit; auctor deinde Synopeos, et Hieronymus supereminè producti testes confirmant.* Qui pictoria artis peritum faciunt, ii recentiores Graecos, et Nicæphorum primum ejus sententia auctorem habent, quam unde deduxerit, priscis omnibus nihil tale docentibus, nescimus. Paulo Apostolo se adjungens magistrum in Evangelii predicatione occupatum quādam deseruit: quare et ab illo viciissim est, propter bonam in se voluntatem, prestitamque sibi impigrè operam, commendatus, ut epistolâ ad Philemonem, vers. 24: *Marcus, Aristarchus, Dennis, et Lucas adiutores mei;* ad Colossenses: *Lucas clarissimus;* 2 ad Timotheum cap. 4, v. 11: *Lucas est meum solus.* Non videtur idem esse, qui *Lucius*, epistolâ ad Romanos cap. 16, v. 21, dicitur: *Salutat vos Timotheus adiutor meus, et Lucius, et Jason, et Sosipater, cognati mei.* Nam sola nominis similitudo, que Origenem scri-

ARTICULUS III. De Evangelio sancti Luca.

Ut Marcus cum Apostolo Petro conjunctissimum, quidquid divinarum rerum perscripsit, totum ab illo hauis, quem docente audaciter audierat; sic Lucas veterum scriptorum judicis Pauli itinerum comes ei que addictissimum Paulum gentibus de Christo dicentem expressit. Ireneus apud Eusebium, Hist. Eccl., lib. 5, cap. 8, id monit: *Lucas minister, sive come Pauli predictum ab ipso Evangelium scripto tradidit;* et adversus hereses, lib. 5, cap. 14: *Lucas nemini invitus en quæ ab Apostolis didicerat, tradidit nobis.* Confirmat Tertullianus, lib. 4 adversus Marcionem, cap. 2: *Porrò Lucas non Apostolus, sed apostolicus, non magister, sed discipulus utique magistro minor, certè tanto posterior, quanto posterioris Apostoli sectator.* Athanasius in Synopsi: *Evangelium secundum Lucam prædictum quidem est a Paulo Apostolo; scriptum vero atque editum à Lucâ beato Apostolo et medico.* Qui bus Hieronymus subscrupit de scriptoribus ecclesiasticis in Lucam: *Evangelium, sicut audierat, scripsit:*